

В. Ю. БЕЗГУБЕНКО

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФІНАНСОВИХ ДОМІНАНТ ОРЕНДИ ОБ'ЄКТІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАСНОСТІ

Досліджена сутність фінансових домінант оренди об'єктів державної власності, виділено та систематизовано фінансові домінанти за критеріями: етапи розвитку орендних відносин, стадії орендного процесу, учасники орендних відносин. В статті виділено основні визначники фінансових домінант оренди об'єктів державної власності.

Исследована сущность финансовых доминант аренды объектов государственной собственности, выделены и систематизированы финансовые доминанты по критериям: этапы развития арендных отношений, стадии арендного процесса, участники арендных отношений. В статье выделены основные определители финансовых доминант аренды объектов государственной собственности.

Investigational essence of financial dominants of lease of public domain objects, financial dominants are selected and systematized after criteria: by the stages of development of leasing relations and after the stages of leasing process, after the participants of leasing relations. In the article it is selected basic determinants of financial dominants of lease of public domain objects.

Ключові слова: фінансові домінанти, оренда, об'єкти державної власності, критерії.

Постановка проблеми. Сутність оренди об'єктів державної власності у вітчизняній теорії та практиці розглядають лише з позицій юридичної, правової і договірної їх складових. Економічна ж складова представлена лише тимчасовою передачею прав та об'єкта оренди, фінансова – зобов'язаннями орендаря сплачувати орендну плату та його правом на отримання фінансових результатів від експлуатації об'єкта оренди. Тому необхідним є формування нової вихідної концептуальної моделі розуміння оренди об'єктів державної власності, що базується на фінансових засадах та принципах з врахуванням сучасних теоретичних підходів і методологічних змін у фінансовій науці та сутності державної власності. Оренду об'єктів державної власності пропонуємо розглядати як складне суспільне явище, складову фінансової системи та загальних методів формування доходів бюджету, систему відносин та джерело фінансового забезпечення суб'єктів господарської діяльності, складову фінансової політики і внутрішнє джерело фінансової санації державних підприємств.

Концептуалізація оренди об'єктів державної власності з позиції фінансової науки передбачає поглиблене вивчення та формування її фінансових домінант, що є визначальним при виборі способу використання та ефективного управління об'єктами державної власності, у формуванні стратегії, політики, тактики оренди об'єктів державної власності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню теоретичної концептуалізації оренди як юридичного та економічного явища присвячені роботи С. Архієреєва, В. Бандуріна, С. Половко, А. Полякова, Я. Усенка, М. Шкільняка. Однак, вітчизняною фінансовою науковою недостатньо досліджено сутність оренди як фінансового явища, залишаються недослідженими питання економічної сутності, ролі і значення фінансової складової оренди об'єктів державної власності, особливостей формування фінансової стратегії, політики та тактики управління цими об'єктами з використанням фінансових важелів, оцінки ефективності оренди об'єктів державної власності та ефектів, які при цьому виникають, їх впливу на фінансову безпеку держави.

Виклад основного матеріалу. Домінанта („dominant”) в перекладі з англійської мови тлумачиться як щось основне, домінуюче, головне, найбільш впливове, панівний принцип і походить від слова домінувати [1], а за визначенням „Советского энциклопедического словаря” (від латинського dominants) – як домінуюча ідея, основна ознака, найважливіша

складова частина будь-чого [2, с. 410].

Поняття домінанта має різні тлумачення, зважаючи на сфери його застосування. Зокрема, в біології – тимчасово керуюча система, що зумовлює функціонування нервових центрів в будь-який момент часу і визначає цілеспрямовану поведінку тварин і людини [3]. Варта уваги концепція домінанти з позиції психології, російського академіка О. Ухтомського, відповідно до якої особливістю домінант є їхня стійкість на певному проміжку часу та заміна на іншу домінанту в процесі набуття досвіду [4].

Поняття «домінанта» О. Ухтомським трактується, як стійкий осередок підвищеної збудливості в корі і підкірці головного мозку, що заважає чи змушує людину розпочинати певні дії у визначених ситуаціях [4]. Вченим виділені етапи формування домінант. Перший етап – виникнення домінанти під впливом внутрішніх та зовнішніх подразників. На другому етапі домінанта вибирає групу збудників, що формують інтерес та утворюють умовний рефлекс на них. На третій стадії домінанта починає реагувати на подразники з обраної групи, відповідно до сформованого рефлексу. Такий процес зумовлений тим, що серед багатьох збудників, що виникають одночасно, один завжди буде домінуючим [4]. Інші збудники О. Ухтомський називав субдомінантами, оскільки серед подразників ведеться боротьба за домінування. Через певний проміжок часу домінанта має властивість змінюватись, замінюватися іншою або зникати під впливом мислення, зовнішніх чинників, зміни умов існування, залишаючи після себе стереотипи сприйняття та поведінки.

Науково-методологічні засади концепції О. Ухтомського заслуговують уваги з позиції застосування до пояснення домінант оренди об'єктів державної власності, характеристики основних їх визначників (чинників), формування та використання фінансових домінант.

Відповідно до вище зазначеної концепції О. Ухтомського та зважаючи на фінансове трактування оренди необхідним є визначення та характеристика її фінансових домінант як панівних фінансових ідей, що формуються та реалізуються продовж певного проміжку часу і замінюються в результаті досягнення поставленої мети.

Під фінансовими домінантами оренди об'єктів державної власності, на нашу думку, слід розуміти визначальні кількісно-вартісні, розподільно-перерозподільні складові, виникнення яких зумовлено внутрішніми процесами, інтересами і мотиваційними чинниками (в першу чергу, мотиваційними інтересами держави) та залежністю від зовнішнього середовища, що характеризується варіативністю, резистентністю дії відносно інших, дієвістю впливу на задоволення потреб, економічне зростання, ефективність прийнятих управлінських рішень.

Фінансові домінанти, їх основні визначники окреслено нами у відповідності до концепції домінант О. Ухтомського та систематизовано за низкою критеріїв:

- 1) етапи розвитку орендних відносин;
- 2) стадії орендного процесу;
- 3) учасники орендних відносин;
- 4) фінансові домінанти оренди об'єктів державної власності в ринковому середовищі;
- 5) фінансові домінанти як результати, ефекти оренди об'єктів державної власності.

У розвитку оренди об'єктів державної власності з врахуванням її фінансової складової за роки незалежності України пропонуємо виділяти три етапи:

1. I етап – 1992 – 1994 рр.
2. II етап – 1995 – 1998 рр.
3. III етап – з 1999 р. до сьогодення.

Перший етап розвитку оренди об'єктів державної власності в Українській державі співпав у часі з початком процесу реформування економіки загалом та відносин власності зокрема, коли оренда розглядалась як спосіб створення передумов для приватизації. Впродовж 1992 – 1994 рр. урядом України був забезпечений широкий доступ потенційних орендарів до об'єктів державної власності, застосовувалась система пільг щодо використання об'єктів оренди та сплати орендної плати (договори оренди оформлялись без дозволу державних органів управління, при визначенні орендної плати не враховувався

інфляційний ризик, при викупі орендованого майна та у процесі приватизації привілейовані права мали існуючі орендарі). На другому етапі свого розвитку оренда об'єктів державної власності розглядалась як напрям ефективного використання державного майна. На сучасному етапі (з 1999 року до наших днів) оренда об'єктів державної власності набула фіскального змісту та розглядається як неподаткове джерело доходів державного та місцевих бюджетів.

Генезис фінансово-економічних домінант оренди об'єктів державної власності у відповідності до етапів її розвитку в Українській державі, наявність змін визначників фінансових домінант за етапами узагальнено в табл. 1.

Таблиця 1

Фінансово-економічних домінант за етапами розвитку оренди об'єктів державної власності в Україні

Етапи	Тривалість етапу (роки)	Фінансові домінант
I етап	1992 – 1994 рр.	Часткова, локальна адаптація (для керівників орендних підприємств), мінімізація фінансових витрат держави
II етап	1995 – 1998 рр.	Фінансові домінант держави не визначені та замінені економічними домінант (підвищення ефективності використання основних засобів)
III етап	з 1999 р. – до сьогодні	Фіскальна домінант. Домінант фінансової санації державних підприємств. Редистрибутивна домінант

Доцільно здійснити систематизацію фінансових домінант орендного процесу (з 1999 року до поточного моменту) за його стадіями, за майновими об'єктами, як організаційно-впорядкований процес, що базується на організаційному, законодавчо-нормативному, методичному, інформаційному, кадровому, технічному та програмному забезпеченні та виділити 7 послідовних стадій орендного процесу (табл. 2).

Визначниками фінансових домінант процесу оренди об'єктів державної майна в Україні є планові обсяги надходжень орендної плати до Державного бюджету України на відповідний бюджетний рік, їх фактичне виконання, порядок визначення вартості державного майна, вартісна оцінка об'єктів державної власності, визначення на конкурсних засадах: найбільш ефективного потенційного орендаря; обсягів орендної плати, незалежних оцінювачів, страхування об'єкта оренди; здійснення фінансового контролінгу за своєчасністю та повнотою сплати орендної плати, правильністю нарахування та використання амортизаційних відрахувань орендарем для відтворення основних засобів державних підприємств.

Таблиця 2

Фінансові домінант за стадіями оренди об'єктів державної власності в Україні як процесу

Стадії процесу оренди об'єктів державної власності	Фінансові домінант	Суб'єкти орендних відносин
I. Визначення доцільності оренди об'єктів державної власності	Плановий обсяг надходжень орендної плати до бюджету	Верховна Рада України. Міністерство Фінансів України. Державне Казначейство України. Уповноважені органи управління
II. Підготовчий етап	Вибір об'єктів оренди (площа, призначення, вартість). Визначення вартості об'єктів державної власності	Незалежний оцінювач. Балансоутримувач
	Вибір найбільш ефективного потенційного орендаря	Уповноважені органи управління. Балансоутримувач

Стадії процесу оренди об'єктів державної власності	Фінансові домінанти	Суб'єкти орендних відносин
III. Укладення договору оренди	Визначення суми орендної плати, порядку її сплати; зобов'язання та відповідальність орендаря; трансакційні та агентські витрати; порядок страхування майна, сплата страхових платежів. Використання амортизаційних відрахувань на об'єкти оренди	Уповноважений орган управління. Незалежний оцінювач. Орендар. Страхова компанія. Орендар
IV. Виконання умов договору оренди	Індексація орендної плати з врахуванням індексу інфляції. Сплата орендної плати. Розподіл суми орендної плати у визначеній пропорції (в доходи Державного бюджету та балансоутримувачу). Сплата ПДВ, нарахування та використання амортизаційних відрахувань. Пеня за порушення терміну сплати орендної плати	Уповноважені органи управління. Орендар
V. Дострокове розірвання договору оренди	Неповернення орендарю авансових платежів орендної плати. Неповернення інвестованих в основні засоби коштів. Штрафні санкції	Уповноважений орган управління. Орендар. Балансоутримувач
VI. Переукладення договору оренди об'єктів державної власності	Визначення вартості об'єкта, суми орендної плати, порядку її сплати. Трансакційні витрати Агентські витрати. Страхування орендованого майна	Уповноважений орган управління. Незалежний оцінювач Орендар. Страхова компанія
VII. Оцінка ефективності оренди об'єктів державної власності	Кількість, динаміка, структура укладених та достроково розірваних договорів оренди. Виконання планових завдань з орендної плати. Нарахування та використання амортизаційних відрахувань	Уповноважений орган управління

Для дослідження фінансових домінант за критерієм учасників орендного процесу необхідно, в першу чергу, визначити склад останніх, зокрема включити до нього власника (принципала), орендодавця (уповноваженого органу управління), балансоутримувача, орендаря (агента), незалежних оцінювачів та страхові компанії.

Фінансові домінанти окреслено для кожного з учасників орендних відносин оскільки вони здійснюють визначальний вплив на подальші дії учасників, наміри та управлінські рішення (рис. 1).

Загальними визначниками фінансових домінант оренди об'єктів державної власності у вітчизняній практиці вважаємо: вартісну оцінку майна, ставки орендної плати, умови страхування орендованого державного майна, амортизаційні відрахування, інвестиційні зобов'язання, фінансові санкції, фінансові ризики, фінансову безпеку, грошові потоки, фінансове адміністрування, ефекти, екстерналії, ефективність, ринок оренди як складову фінансового ринку.

Вартісна оцінка є одним з інструментів управління об'єктами оренди. Використання ринкових методів оцінки, розробка чіткої схеми та удосконалення методики вартісної оцінки об'єктів оренди покликані сприяти збільшенню бюджетних надходжень, обсягів грошових потоків зі страхування майнових ризиків орендаря, обсягів фінансових ресурсів, які будуть використані для відтворення орендованих об'єктів та збільшать обсяги агентських витрат.

Найбільш ефективною фінансовою складовою та фінансовим важелем оренди об'єктів державної власності є орендна плата – джерело неподаткових доходів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та частково джерело доходів балансоутримувачів забезпечуване орендарями.

Правовою основою сплати орендної плати орендарем є використання ним об'єкту державної власності для здійснення господарської діяльності й отримання доходу, прибутку. Орендна плата є фіксованим платежем та сплачується орендарем незалежно від фінансових

результатів його господарської діяльності. Питання справляння орендної плати регламентується Законом України "Про оренду державного та комунального майна", Методикою розрахунку і порядку використання плати за оренду державного майна № 786 (Постанова Кабінету Міністрів України від 4.10.1995 р.). В питаннях відображення орендної плати в податковому обліку орендаря керуються пп.7.9.6 ст. 7 Закону України „Про оподаткування прибутку підприємств” в частині, що стосується оподаткування операцій оперативної оренди (лізингу) [5]. У разі оренди державного майна держава, як власник, встановлює єдині засади визначення розміру орендної плати на всій території країни. Визначальним моментом у проведенні конкурсу з елементами аукціону щодо оренди державного майна та виборі потенційного орендаря серед претендентів є максимізація запропонованої сума орендної плати.

Рис. 1. Фінансові домінанти за учасниками орендних відносин в державному секторі економіки

Орендна плата як фіскальна домінанта оренди об'єктів державної власності доповнюється справлянням орендарем податку на додану вартість.

Трансакційні витрати з оренди об'єктів державної власності повністю покладені на орендаря. В процесі оренди передача обов'язків власника орендарю супроводжується перекладанням агентських витрат (відтворення, утримання, охорона об'єкта оренди), лише витрати на специфікацію об'єктів державної власності несуть уповноважені органи управління державною власністю та суди, функціонування яких фінансово забезпечується державою, тобто платниками податків.

В пункті 3 статті 23 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" встановлено, що амортизаційні відрахування на основні засоби і нематеріальні активи у складі орендованих цілісних майнових комплексів підприємств, їх структурних підрозділів нараховує та залишає у своєму розпорядженні орендар. Амортизаційні відрахування використовуються орендарем на відновлення орендованих основних фондів. Встановлено,

що право власності на майно, придбане орендарем за рахунок амортизаційних відрахувань, належить власнику орендованого майна (державі), якщо інше не передбачено договором оренди [6].

Фінансовою домінантою також є страхування об'єктів оренди в державному секторі економіки. Відповідно до статті 24 Закону України "Про оренду державного та комунального майна", орендоване майно страхується орендарем на користь того учасника договору оренди, який бере на себе ризик випадкової загибелі чи пошкодження об'єкта оренди, здійснюється в обов'язковому порядку [6].

Закон України «Про страхування» визначає страхування як вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати ними страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) [7]. Майнове страхування як вид страхування покликане забезпечити страхування майнових інтересів, пов'язаних з володінням, користуванням та розпорядженням майном. Передача (переадресація) обов'язків власника орендарю означає обов'язок останнього в обов'язковому порядку застрахувати об'єкт оренди, сплатити страхові премії у відповідності до обраних умов страхування, страхових тарифів та вартісної оцінки об'єкта оренди. Такий нерегламентований державою вільний вибір орендарем страховика, умов страхування, переліку страхових випадків, нехтування розміром франшизи, часто призводять до намагання орендаря знайти оптимальний варіант страхування з мінімізацією розміру страхового тарифу, що з одного боку, зменшує розмір страхових премій, а з іншого – підвищує ризик орендаря.

Організаційне забезпечення адміністрування оренди об'єктів державної власності в Україні є складним, розгалуженим та багаторівневим, включає центральні та місцеві органи державної влади і управління. Зокрема, фінансове адміністрування оренди об'єктів державної власності здійснюють Фонд державного майна України, Державна податкова адміністрація України, Державне казначейство України, Державна контрольно-ревізійна служба України, Міністерство фінансів України, центральні відомства. Це є свідченням недосконалості системи організаційного забезпечення адміністрування оренди об'єктів державної власності та призводить до дублювання функцій у межах наданих повноважень.

Цілісна оцінка ефективності оренди об'єктів державної власності в Україні не проводиться. Щодо оренди державного майна, то оцінка її ефективності здійснюється за кількісними показниками: кількості договорів оренди (укладених та достроково розірваних), вартісними показниками: обсягами орендної плати та амортизаційних відрахувань. Такий порядок оцінки ефективності оренди вважаємо недосконалим. Нагальною потребою в ринкових умовах господарювання є врахування всіх об'єктів державної власності (а не лише державного майна), що надаються в оренду, складного спектру чинників, загроз, ефектів, ризиків, комплексу фінансових домінант, використання сучасних методик оцінки ефективності.

Висновки. Визначення фінансових домінант оренди об'єктів державної власності, формування ефективного механізму управління ними в Україні сприятимуть максимізації внутрішніх позитивних та мінімізації негативних ефектів (в першу чергу, державі), а отже, забезпеченню оптимального співвідношення вхідних та вихідних грошових потоків держави, створенню сприятливого середовища для залучення інвестицій в об'єкти державної власності, зростанню національного багатства та суспільного добробуту.

Сформований науковий підхід до визначення фінансових домінант, особливостей оренди об'єктів державної власності, оцінки ефективності сприятиме запровадженню сучасних підходів, удосконаленню законодавчо-нормативного забезпечення, створить сприятливі умови для ефективного управління об'єктами державної власності загалом та у процесі оренди, зокрема, зменшить вплив неформальних обмежень і політичних блокувань на підготовку, прийняття та реалізацію управлінських рішень з питань оренди, стане підґрунтям для формування фінансової парадигми, ефективної фінансової стратегії і

політики оренди об'єктів державної власності в Україні.

Список використаних джерел

1. Лазаренко С.Ж. Контроль за виконанням умов договорів оренди державного майна / С.Ж. Лазаренко // Державний інформаційний бюлетень про приватизацію. – 2002. – № 8. – С. 34 – 35.
 2. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А.М. Прохоров]. – М. : Изд-во «Советская энциклопедия», 1990. – 1630 с.
 3. Википедия. Свободная энциклопедия. Доминанта [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.uk.wikipedia.org/wiki/доминанта>
 4. Ухтомский А.А. Статьи разных лет. 1887 – 1929 / Ухтомский А.А. – СПб. : Питер, 2002. – 448 с.
 5. Про оподаткування прибутку підприємств : закон України // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 4. – 28 с.
 6. Про оренду державного та комунального майна : закон України : [прийнято ВР 10.04.1992 р. № 2269-12] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – 416 с.
 7. Про страхування : закон України / Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=85%2F96-%E2%F0>
-

УДК 336.14.025.3

О. В. ДЕМЕНОК
В. І. ГЛУХОВА

**БЮДЖЕТНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА ФІНАНСОВОЇ:
СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

В статті проаналізовано стан фінансової безпеки України в цілому і бюджетної безпеки зокрема за період з 01.01.2000 р. по 01.12.2008 р. Визначені загрози фінансовій безпеці, розраховано основні індикатори фінансової та бюджетної безпеки України, простежено динаміку стану Державного бюджету та наведені пропозиції щодо поліпшення фінансової та бюджетної безпеки країни.

В статье проанализировано состояние финансовой безопасности Украины в целом и бюджетной безопасности в частности за период с 01.01.2000 г. по 01.12.2008 г. Определены угрозы финансовой безопасности, рассчитаны основные индикаторы финансовой и бюджетной безопасности Украины, прослежена динамика состояния Государственного бюджета и приведены предложения относительно улучшения финансовой и бюджетной безопасности страны.

In the article the state of financial safety of Ukraine is analyzed on the whole and budgetary safety in particular for period with 01.01.2000 for 01.12.2008 Certain threats to financial safety, the basic indicators of financial and budgetary safety of Ukraine are expected, traced the dynamics of the state of the State budget, and resulted suggestions in relation to the improvement of financial and budgetary safety of country.

Ключові слова: фінансова безпека, бюджетна безпека, загрози, індикатори, пропозиції.

Постановка проблеми. В умовах прискореної глобалізації світового господарства однією з найважливіших економічних проблем в Україні, починаючи з 90-х років ХХ ст., є зростання загроз економічній і, зокрема, фінансовій безпеці України.

Фінансова безпека держави – це такий стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, валютної, банківської та податкової системи, який може забезпечити ефективне функціонування держави, підтримуючи її економічну стійкість в глобальному середовищі [1]. Це багатопланове в економічному контексті поняття та надзвичайно актуальне в політичному, оскільки є результатом заходів з боку законодавчої та виконавчої влади держави у сфері фінансів. Без забезпечення фінансової безпеки практично неможливо вирішити жодне із економічних, політичних та соціальних завдань, що стоять перед Україною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо безпеки тієї чи іншої